

IVAN IVAČKOVIĆ

KAKO SMO PROPEVALI

JUGOSLAVIJA
I NJENA MUZIKA

 Laguna

Copyright © 2013 Ivan Ivačković
Copyright © 2013 ovog izdanja, LAGUNA

Mojoj ćerki Aniti,
da vidi u kakvoj zemlji su joj roditelji odrasli

*Kakvo je društvo, takva je i muzika.
Muzika ne može da se gleda van konteksta društva.
Džoni Štulić, 1983.*

Fotografija na prednjoj korici

Goran Bregović i Željko Bebek (Bijelo dugme)

Foto Zoran Ivanović

Fotografije koje otvaraju poglavlja

1. Đorđe Marjanović (str. 18-19) *Arhiva Ivana Ivačkovića*
2. Siluete (str. 36-37) *Foto Novosti*
3. Elipse (str. 54-55) *Foto Novosti*
4. Lola Novaković (str. 74-75) *Arhiva Ivana Ivačkovića*
5. Lepa Lukić (str. 92-93) *Foto Borba*
6. Šaban Bajramović (str. 112-113) *Hammer Production*
7. Bijelo dugme (str. 124-125) *Arhiva Ivana Ivačkovića*
8. Leb i sol (str. 160-161) *Arhiva Dušana Vesića*
9. Zdravko Čolić (str. 184-185) *Arhiva Ivana Ivačkovića*
10. Riblja čorba (str. 206-207) *Foto Predrag Simović*
11. Prljavo kazalište (str. 236-237) *Foto Zoran Ivanović*
12. Branimir Džoni Štulić (str. 270-271) *Foto Zoran Ivanović*
13. Lepa Brena (str. 298-299) *Foto Zoran Ivanović*
14. Zabranjeno pušenje (Emir Kusturica i Nele Karajlić) (str. 310-311) *Foto Slobodan Sarić*
15. Momčilo Bajagić Bajaga (str. 326-327) *Foto Zorica Bajin-Đukanović*
16. Ekatarina Velika (str. 344-345) *Foto Zorica Bajin-Đukanović*
17. Đorđe Balašević (str. 360-361) *Foto Dragutin Savić*
18. Saša Lošić (Plavi orkestar) (str. 376-377) *Foto Zoran Ivanović*
19. Laibach (str. 390-391) *Foto Zoran Sv. Jovanović*
20. Srđan Gile Gojković (Električni orgazam) (str. 404-405) *Foto Nebojša Babić*
21. Dragan Kojić Keba (str. 424-425) *Foto Slobodan Sarić*

SADRŽAJ

Beleška autora	11
Zahvalnost	13
1. Josip Broz Superstar	15
2. Demonstracije na zvižduk u osam	18
3. Ma kakav Džeger, Miščević je pravi!	36
4. Igra rokenrol cela Jugoslavija	54
5. Kako je Ranković štitio Lolu	74
6. Srpski Nešvil	92
7. Ciganska je tuga pregolema	112
8. Tako ti je mala moja kad dobiješ nagradu SKOJ-a	124
9. Hitovi i legende iz sedamdesetih	160
10. Život je lep Helen-Marie	184
11. Sviraj, druže, ne provociraj ovaj narod!	206
12. Mi plešemo, la-la-la-la	236
13. Džoni Štulić protiv kurvinih sinova	270
14. Lepa Brena i gorki smeh	298
15. Crk'o Maršal!	310
16. Obe strane jastuka	326
17. Sami na ulici	344
18. Odbrana bagrenja	360
19. Poslednje bitke Mirka i Slavka	376
20. Politika kao sudbina	390
21. Vreme smrti	404
22. U crno zavijeno	424
23. Epilog	443
Bibliografija	465
O autoru	467

BELEŠKA AUTORA

Naslov i podnaslov ove knjige, kao što red nalaže, objašnjavaju i njen sadržaj. Uz jednu dodatnu napomenu: knjiga govori o SFRJ i – neuporedivo manje – o SRJ. O dve države koje su, u trenutku kada su nastajale, u svom imenu imale reč *Jugoslavija* (Kraljevina Jugoslavija rođena je, znamo, kao Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, a prekrštena je naknadno).

Ovo, hoće se reći, nije knjiga samo o muzici nego i o dve zemlje u kojima je ta muzika nastala i nestala; o dve zemlje u kojima se nikad nije znalo da li će neko propevati na bini ili će „propevati“ u policiji; o događajima i društvenom ambijentu koji je rodio pesme i izvođače za koje svi znamo.

Taj ambijent je od izuzetnog značaja, jer da je on bio drugačiji, drugačija bi bila i muzika. Drugim rečima, jugoslovenska muzika, kao i bilo koja druga, u svakom trenutku je ličila na svoju zemlju; istorija muzike gusto je, na mnogim čvorovima, isprepletena sa istorijom države. Pogledajte samo SFRJ: ona i njena muzika živele su u braku dugom nekoliko decenija, ponekad složno, ponekad u svađi, i na kraju su umrle zajedno. Romantično? Ne, jer ta zemlja i taj zvuk nisu svoje poslednje dane proveli hraneći golubove u parku, nego prolazeći kroz prvo i, po svoj prilici, poslednje masovno krvoproliće koje se u Evropi dogodilo još od Drugog svetskog rata.

Takođe, nadam se da je jasno kako ovakva knjiga zahteva da priča o svakom periodu i žanru koji je na licu Jugoslavije ostavio dubok trag – ponekad, nažalost, i ružnu brazgotinu – bude ispričana uglavnom kroz karijeru jednog ili nekoliko najpopularnijih i najtipičnijih predstavnika, a ne kroz rasplinjavajuće nastojanje da se osvrnemo na sve učesnike jedne ere ili jednog muzičkog pravca.

Pošto smo, dakle, sve ovo ustanovili i pošto je jasno da imamo posla sa knjigom koja se bavi onom muzikom koja je bila ogledalo države, čitalac će razumeti zašto, na primer, nije mnogo pisano o nekim od najboljih jugoslovenskih rok grupa. Te grupe u umetničkom smislu ostavile su značajne tragove, ali njihova muzika je znatno manje bila odraz društvenog ambijenta, i istovremeno ga je znatno manje menjala nego što

su to činile pesme Lepe Lukić ili još lepše Brene, pesme na koje čovečanstvo neće biti naročito ponosno. Otud je u ovoj knjizi – koja, pričajući o muzici, govori o društvenim i političkim lomovima kroz koje je propalo više generacija – Brena dobila gotovo celo jedno poglavlje, a desetine odličnih rok grupa jedva da su ili uopšte nisu pomenute. Radeći ovakve stvari, prkosio sam sopstvenom ukusu i željama, ali koncepcija knjige nije dozvoljavala da bude drugačije. Tešim se time da, čak i u ovakvoj konstelaciji stvari, rokenrol – žanr koji me je vaspitao i koji mi je najbliži – zauzima ogroman prostor.

Takođe teška srca, u dubokoj senci sam morao da ostavim džez, još jedan pravac prema kojem osećam veliku ljubav i poštovanje. Iako je ova muzika, odmah posle Drugog svetskog rata, u Jugoslaviji predstavljala bunt *par excellence*, pa bi se moglo govoriti i o njenom društvenom, a ne samo umetničkom značaju, ona na duže staze nije uspešla da bitno promeni fizionomiju ovdašnje masovne kulture i donese neki veliki obrt u javnom ukusu. Sve u svemu, džez je u Jugoslaviji ipak bio egzotika, a neka od njegovih najistaknutijih imena – poput trubača Duška Gojkovića ili bubnjara Lale Kovačeva – karijeru su više gradila u inostranstvu nego u svojoj zemlji. U knjizi koja se, poput ove, na sasvim očigledan način bavi *muzikom za mase*, priča o džezu morala je biti svedena na kratak osvrt, i to samo na prve dane. Ali ta priča je toliko uzbudljiva i lepa – čak romantična, ako to ne zvuči previše patetično – da me već dugo ne napušta želja da je ispričam u zasebnoj knjizi.

Naposletku, čak i u okviru odabrane koncepcije, ni u jednom trenutku nisam osetio ionako duboko nezdravu ambiciju da „kažem sve“. Naprotiv, hteo sam da čitaocu ponudim priču koja će, rekoh li već, biti sažeta, pa sam tom cilju svesno žrtvovao, na primer, twist ili embrionalnu fazu zabavne muzike. Namera mi je, uz to, bila da ova knjiga bude pitka – nadam se ne i plitka – i uprkos nekim mučnim događajima, zabavna. To, razume se, nije bio težak zadatak. Naprotiv, teško bi bilo ispričati bilo kakvu priču iz SFRJ i SRJ i biti dosadan, jer te zemlje su, i na nivou istorije i na nivou svakodnevice, neprestano nudile dramu i komediju.

Za razliku od SRJ, kojom je dominirao „patriotski kič“ podložan brzom zaboravu, pesme iz SFRJ – zemlje u kojoj sam rođen, u kojoj sam prohodao i odrastao – danas su jednako popularne kao i kada su nastale. Štaviše, mada je SFRJ umrla pre gotovo četvrt veka, neke njene pesme i izvođači slušaniji su sada nego dok je bila živa. U toj činjenici nalazi se i odgovor na pitanje zašto je smisljeno priču o „Titovoj Jugoslaviji“, koja je samo naizgled usputna tema ove knjige, ispričati baš kroz hronologiju njene muzike. Zato što je – još jednom se, eto, uveravamo – muzika veća od života.

ZAHVALNOST

Moja zahvalnost ide na adrese trojice novinara. Pre svih, Momčila Đorgovića, koji mi je dao ideju za rukopis. Da nije bilo Đorgovićeve ideje, ne bi bilo ni ove knjige. Osim toga, značajan podsticaj u pisanju dobio sam od Zorana Miljatovića, a veliku i raznovrsnu pomoć od – danas, nažalost, pokojnog – Dragana Belića.

Zahvalan sam Žaklini Kiš, koja mi je, čitajući rukopis, u nekoliko navrata dala korisne savete i sugestije. Svojim znanjem pomogli su mi Aleksandar Žikić, Petar Janjatović, Goran Tarlać i, posebno, nepobedivi Dušan Vesić.

Hvala sagovornicima u knjizi za interesantna prisećanja i komentare, kao i fotografima, muzičarima i arhivama *Novosti* i *Borbe* za slike koje, kako to već biva, ponekad govore više od svih reči.

Zadovoljstvo mi je što ovaj rukopis objavljuje Laguna, najveća izdavačka kuća na teritoriji koju je nekad zauzimala SFRJ. Zahvaljujem svima u Laguni koji su zaslužni što knjigu *Kako smo propevali* zajednički doživljavamo kao razlog za ponos.

Posebnu zahvalnost dugujem mojoj porodici koja je u ovom – kao i u prethodnim a, plašim se, i budućim slučajevima – pokazala strpljenje i razumevanje bez kojih knjige često ni ne mogu da nastanu.

I. I.

JOSIP BROZ SUPERSTAR

Pisati o Jugoslaviji – bar onoj koja je nastala posle Drugog svetskog rata i trajala do početka devedesetih – kao i o njenim zvezdama, muzičkim ili bilo kojim drugim, nije moguće bez pisanja, i to na samom startu, o Josipu Brozu Titu. Jer, Tito je bio ne samo tvorac te države – koju je Goran Bregović molio da pljune i zapeva, a Lepa Brena joj klicala u nekim od svojih hitova – već i njen prvi i najveći superstar. Pre Đorđa Marjanovića, Zorana Miševića, Bijelog dugmeta i Riblje čorbe, pre Momčila Bajagića, Cuneta Gojkovića, Zdravka Čolića, Miše Kovača i Tereze Kesovije, bio je, dakle, Josip Broz. A posle njega, suprotno onoj slavnoj paroli, nije bio Tito. Posle Tita, došli su Šaper, Krstić, novokomponovana narodna muzika i turbo-folk.

Tito je bio najveća jugoslovenska zvezda iz nekoliko razloga od kojih je najveći taj da je on za ulogu zvezde bio rođen. Bio je elegantniji od Brajana Ferija, češljao se pažljivije nego Dejvid Bouvi u Thin White Duke periodu, pušio je samo najkvalitetniju robu i bio veći hedonista od Kita Ričardsa, pa nikome nije smetalo ni što je postao gojazniji nego Elvis pred kraj života. Da i ne pominjemo to što ga je obavijala misterija dostojna Pola Makartnija: i za jednog i za drugog pričalo se, naime, da su prevremeno umrli i da ih je zamenio dvojnik. Tito je zapravo bio hodajući PR, i to mnogo godina pre nego što je ta disciplina postojala u bilo kojem delu Jugoslavije. Osim tajanstvenosti, uz njega su do te mere išli glamur, spektakl, pa povremeno i histerija, da je čak i Goran Bregović, koji je od Tita naučio više nego Petar Stambolić i Draža Marković zajedno, bio impresioniran. Uzgred, ne samo što je Bregović bio drug Tito jugoslovenskog rokenrola nego je i Tito bio Goran Bregović jugoslovenske politike.

Ne zna se šta je Tito mislio i da li je uopšte mislio o Bijelom dugmetu, ali zna se da je voleo muziku. Po nekim svedočenjima, posebno je cenio klasiku – čak je navodno na klaviru sasvim pristojno svirao Šuberta i Šumana – francuske šansone i ruske melodije, a od jugoslovenske muzike najviše je voleo pesme iz Zagorja (prirodno, pošto mu je to rodni kraj), Dalmacije, kao i vojvođanske tamburaše. Uz to, znao je i neke detalje

iz biografija pevača koji su ga zabavljali na slavljinama i banketima; štaviše, često se trudio da otopi protokolarnu atmosferu pitajući ih kako im je u profesiji i dobronamerno ih zafrkavajući („Kako si, Cune? Dokle ćeš da se gojiš?“).

Po nekim drugim svedočenjima, rok muzičare je šezdesetih, kao i mnogi drugi, nazivao „urlatorima“. Uprkos tome, bilo je očigledno da mu nisu sasvim antipatični. Vrh vlasti pustio je kerbere iz (o)srednjeg ešalona da laju na rokenrol, ali zabranio im je da ga, makar i jednom, ujedu. Zauzvrat, rok muzičari su svirali i pevali pesme Titu u čast, svirali pred njim lično, išli na radne akcije i, uopšte, ponašali se kao deca koja se ponekad pokake nasred obdaništa ali su, generalno, dobra i poslušna. Takvo ponašanje nije svoj koren imalo u strahu, nego u nekoj vrsti romantike jer prva generacija jugoslovenskih rokenrolera rasla je odmah posle Drugog svetskog rata i bivala vaspitavana na „temeljnim vrednostima“ Titovog sistema. A jedna od „najtemeljnijih“ bila je, zna se, ljubav prema samom Titu.

Stvari će se tu promeniti tek sa novim talasom i – taman posle Titove smrti – dolaskom generacije koja nije bila opterećena totemima samoupravnog socijalizma i koja autoritete nije nalazila u drugovima Titu, Đidu i Lekiću, nego u drugovima Rotenu, Strameru i Kostelu.

U muzici, Tito je voleo raznolikost mnogo više nego u politici. Na političkoj sceni ukinuo je konkurenciju: jedini bend koji je imao dozvolu za javne nastupe bio je Savez komunista Jugoslavije, čiji je on bio šef i frontmen. Svaki pokušaj da se oformi još neka ekipa završavao je u andergraundu. Ponekad i bukvalno. No – da se još za trenutak vratimo na najveći razlog Titovog jedinstvenog statusa – i da je bilo konkurencije, teško da bi iko tom čoveku stigao i do kolena. Osim što je bio genijalni manipulant – da je postojao neki veliki pokret protiv Tita, sam Tito bi se odmah stavio na njegovo čelo – on je imao najređu vrstu harizme: onu koju, rekosmo li već, čovek od rođenja nosi u sebi i koja samo čeka priliku da hipnotiše okolinu. I sa kojom se, bar kada je o Titu reč, umire: njegova sahrana nalikovala je Vudstoku, i to ne samo po tome što su i jedan i drugi skup pothranjivali neke od najkrupnijih zabluda našeg vremena.

Takav kakav je bio, Tito je ostavljao izuzetan utisak i na domaćoj i na stranoj sceni. Što se tiče domaće, opet je prvi shvatio, valjda zato što su komunisti bili avangarda, da

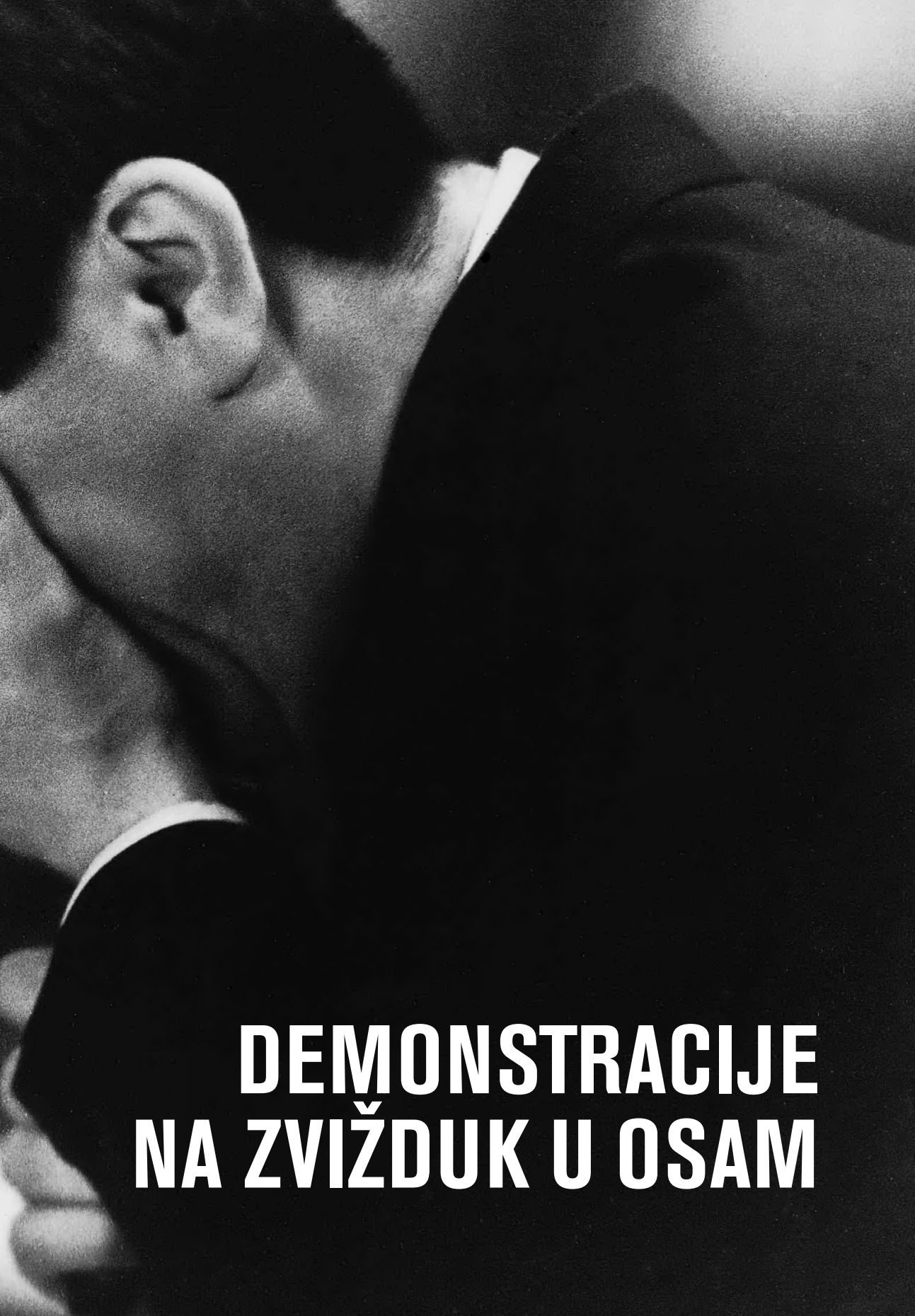

Zamenjene uloge: Tito kao filmska zvezda i Ričard Barton kao Tito. Barton, jedan od najpoznatijih holivudskih glumaca, igrao je Tita u ratnom spektaklu *Sutjeska*, 1973. (Foto Novosti)

u šou-biznisu nema duge karijere ako konstantno ne pridobijate mladu publiku. Osim toga, još pre Mika Džegera znao je da je važan sastojak večitog uspeha taj da sebe prikažete kao večnog mladića. Rezultat: Tito je redovno podmlađivao svoju publiku tako što je imao svoje pionire, a u uspelom pokušaju da sebe predstavi zauvek mladim, svoje rođendane, dakle datume koji svedoče o procesu *starenja*, slavio je na *Dan mladosti*. Na stranoj sceni mogao je da parira čak i jednom Brusu Springstinu. Lepo je što je Springstin snimio dupli album *River* i nema sumnje da je reč o ploči za sva vremena, ali da je Tito rešio da se bavi tom temom, i njegov album bio bi vanserijski i dvostruki: jedna ploča za Neretvu, druga za Sutjesku.

Šalu na stranu – gde joj je i mesto – Titov život bio je sazdan po svim pravilima šou-biznisa, a sam Tito postao je vrhunski brend mnogo pre nego što je iko u Jugoslaviji čuo za tu reč. Na stranicama koje slede videćemo u kakvoj atmosferi se sve to dogodilo i ko su bili Titovi najbolji učenici u šou-biznisu i najgori učenici u politici.

**DEMONSTRACIJE
NA ZVIŽDUK U OSAM**

O davno je potvrđeno da su Jugosloveni, ma šta se pod tim terminom podrazumevalo, zaljubljeni u muziku. Gde su te davne potvrde? Evo jedne: usred Drugog svetskog rata građani buduće Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) odnosno, kasnije, Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), tražili su radio-stanice koje su emitovale džez. Evo još jedne, i još bolje: za vreme nemačke okupacije, dok je, dakle, ratna garež bila svuda u vazduhu, ovu muziku su, recimo, na „priedbi“ (tadašnji rečnik) *Šareno popodne*, svirali pijanista Bora Simić i trombonista Mladen Bobi Guteša.

Zvanično stvorena 29. novembra 1943. na Drugom zasedanju Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) u bosanskom gradiću simboličnog naziva Jajce, Jugoslavija je, sve do početka devedesetih, bila sastavljena od šest republika (Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Makedonije i Slovenije) i dve autonomne pokrajine (Vojvodine i Kosova). U njenom glavnom gradu Beogradu, odmah po oslobođenju 1944. godine, u bioskopu *Avala* davao se američki film *Serenada u dolini Sunca*; modernim jezikom rečeno, saundtrek tog filma bio je džez. U jezivoj nemaštini, rađao se novi optimizam: još su se nosile drvene cipele, ali su plesne škole bile pune. U Beogradu, tada gradu sa oko 250.000 stanovnika, svirali su orkestri Utjesov i Strna, a u novootvorenu Američku čitaonicu polako su počele da stižu džez ploče.

Međutim, Komunistička partija, koja je preuzela apsolutnu vlast u posleratnoj Jugoslaviji, na džez je gledala kao na „kapitalističku propagandu“. Na primer, 1947. godine Milovan Đilas, jedan od najmoćnijih ljudi u državi, pisao je ovako: „Amerika je naš zakleti neprijatelj, a džez, kao njegov produkt, takođe.“ Uz to, džez muzičari teško su, ili nikako, dobijali pasoš kada je trebalo da putuju u inostranstvo.

Krajem četrdesetih, Jugoslavija je prošla kroz još jedan buran period i veliki obrt: raskinula je tesne veze sa SSSR-om (Savezom Sovjetskih Socijalističkih Republika, liderom Istočnog bloka, u kojem su bile okupljene komunističke države) i krenula sopstvenim putem, balansirajući između Istočnog i Zapadnog, kapitalističkog bloka. Tu igru je sa mnogo spretnosti igrao Josip Broz Tito, predsednik Komunističke partije Jugoslavije (kasnije Saveza komunista Jugoslavije), vrhovni vojni komandant, nepriko-snoveni vladar cele države i, kako je već rečeno, njena najveća zvezda.

Raskid bliskih veza sa Moskvom, tadašnjom planetarnom prestonicom komunizma, i Josifom Visarionovičem Staljinom, šefom SSSR-a i najtvrdim diktatorom u istoriji te ideologije, Jugoslaviji je doneo dve stvari: jednu užasnu i drugu dobru. Užasna stvar bilo je razračunavanje sa velikim brojem Staljinovih pristalica širom Jugoslavije, što se pretvorilo u goli teror ne samo nad ljudima koje su do prethodne večeri upravo jugoslovenski komunisti ubeđivali da je Staljin najviši uzor i totem kojem se treba klanjati, nego i nad mnogim ljudima koji u to nikad nisu poverovali, koje to nije ni zanimalo i koji su bili sasvim nedužni. Jedan preživeli osuđenik svedočio je da se na robiju moglo dospeti i ako ste nekome dali bilo kakvu knjigu – recimo, Krležinu – u kojoj se pominjala Rusija ili ako ste „ujutro, budeći se, slučajno pogledali na istok“. Vrhunac takvog terora odigravao se na Golom otoku, ostrvu-zatvoru u severnom Jadranu, gde su osuđenici umirali na velikim mukama, savladani teškim radom i međusobnim batinanjem na koje su ih terali zatvorski čuvari.

Palica u pravim rukama: Vojislav Bubiša Simić. (Foto Novosti)

Druga, mnogo bolja stvar sastojala se u, makar i sporom, okretanju Jugoslavije ka Zapadu i njenoj kulturi. Taj proces – spontan kod mnogih građana, nevoljan kod mnogih političara – prvi ozbiljniji zamah imao je početkom pedesetih. Jugoslavija je počela da gradi „meki socijalizam“, znatno liberalniji od onog koji je, na primer, vladao Poljskom, Istočnom Nemačkom ili Mađarskom; o Rumuniji, Albaniji ili samom SSSR-u da se i ne govori.

„Meki socijalizam“ je, i pored mnogih opiranja u establišmentu, omogućio modernoj zapadnoj kulturi da upliva u socijalističku Jugoslaviju i tu ostavi velikog traga, najpre u muzici. Džez scenu su, tako, gradili Dušan Vidak, Predrag Šimpa Ivanović, Vojislav Bubiša Simić, Spasa Milutinović, Duško Gojković, Eduard Sačil, Bora Roković, Svetolik Jakovljević, Miljenko Prohaska, Bojan Adamič i mnogi drugi. Lagano su nestajale ekstremne poratne situacije u kojima su ploče pogodne za puštanje na radiju – one koje nisu „propagirale reakcionarnu i dekadentnu zapadnu kulturu“ – bile birane u prisustvu „eksperata“ u uniformi i sa mašinkom u rukama. Umesto toga, maja 1953. u Beogradu, osnovano je Udruženje džez muzičara, a u avgustu je počeo da izlazi i njihov list.

Doduše, još su postojali veliki otpori, čak i u profesijama od kojih se to ne bi očekivalo – protiv džeza su pisali književnik Ivan Ivanji ili filmski kritičar Milutin Čolić – međutim, povratka više nije bilo: u jesen 1953, na stadionu Partizana, pred skoro 10.000 ljudi, održano je *Jesenje takmičenje džez orkestara*, a Udruženje džez muzičara redovno je organizovalo koncerte na Kolarcu, nazvane *Metronom za vas*. Kultni

Teret slave: Ivo Robić, jedan od prvih starova jugoslovenske zabavne muzike, deli autograme. (Foto Novosti)

američki filmovi *Bal na vodi* i *Mladić s trubom*, prikazivani u beogradskom bioskopu 20. oktobar, izazvali su nezapamćeno interesovanje. Po nekim svedočenjima, umereniji su film gledali pet, a pravi zaljubljenici trideset puta. Ta dva filma poslala su u istoriju revolucionarne pesme koje su vladale do 1948, kada su se razili Tito i Staljin. Umesto pastira Kostje, stigao je Glen Miler.

Prirodno, u prvoj fazi razvoja džeza u Jugoslaviji, dominirali su orkestri. Pevača – kao i kompozitora – bilo je malo. Njihovom pojavom, otprilike deceniju posle rata, postalo je komplikovanije odeliti laki džez od takozvane „zabavne muzike“ ili „šlagera“; terminološke i druge zbrke koje ponekad i danas postoje kada se govori o ovom periodu sasvim su razumljive: jedan žanr pretapao se u drugi sve do kraja pedesetih, kada su se pojavili pevači koji su, mada svrstani u zabavnu muziku, bili bliže rokenrolu nego džezu.

Iako nije bila među prvim, Nada Knežević je, od ljudi koji su pevali džez, ostala

la najbolje upamćena. Što se tiče kompozitora, među njima posebno mesto zauzima Darko Kraljić.

Rođen 18. februara 1920. u Zagrebu, on se proćuo kada je, kao tek stasao mladić, komponovao pesmu „Zašto si pospan, Čo?“, koja je postala hit ne samo u predratnom Zagrebu nego i, nešto kasnije, u okupiranom Beogradu. Beograd je, inače, oduvek voleo Kraljića, a Kraljić je zauzvrat napisao neke prekrasne kompozicije o Beogradu. Njegova pesma „Devojko mala“ spada u najužu antologiju, a sa pesmom „Naš randevu“ Lola (Zorana) Novaković, jedna od najpoznatijih jugoslovenskih pevačica uopšte, postigla je svoj prvi uspeh, pobedivši na konkursu za *Šlager nedelje* koji je osmislio Radivoje Lola Đukić, tada urednik zabavnog programa Radio Beograda. Autor čitavog niza sjajnih pesama, Kraljić je snimio muziku za tačno 52 filma, uključujući *Zvižduk u osam* i *Ljubav i moda*, koji su postali zaštitni znaci šezdesetih u Beogradu.

* * *

Kada se pomene muzika pedesetih i, pogotovo, šezdesetih, prva asocijacija je rokenrol: Bo Didli, Čak Beri, Elvis Prisli, The Beatles, The Rolling Stones, The Kinks... Međutim,

u Jugoslaviji je, na prelasku jedne decenije u drugu, dominirala „zabavna muzika“ koja se odvojila od džeza. Osnovne karakteristike zabavne muzike bili su jednostavni, lako razumljivi tekstovi i pamtljive melodije; ona je bila namenjena srednjoj klasi, koja je u to vreme – pošto je bila pokošena ratom i posleratnim obračunom partizana sa njom – počinjala ponovo da se formira.

Prve zvezde zabavne muzike bili su Vojin Popović u Beogradu i Ivo Robić u Zagrebu. U glavnom gradu Srbije i Jugoslavije kasnije su se pojavili Duško Jakšić, Đorđe Marjanović, Lola Novaković, Radmila Karaklajić i drugi, a prestonica Hrvatske iznedrila je Stjepana Džimija Stanića, Vica Vukova, i tako dalje. Ovi ljudi predstavljali su, kako kažu njihovi savremenici, kastu kojoj su se građani divili. Pevač koji je dobio priliku da nešto snimi za radio imao je status polubožanstva, a mnogobrojni festivali i revije na kojima su se pojavljivali superstarovi zabavne muzike predstavljali su prave svetkovine.

Tako je, na primer, Dušan Jakšić na *Opatijskom festivalu* pevao punu deceniju – od 1958. do 1968. – osvojivši 1961. na toj „smotri“, najvažnijoj u tadašnjoj Jugoslaviji, tri nagrade sa autorskom kompozicijom „Julijana“, a na *Beogradskom proleću* trijumfovao je uz famoznu pesmu „Čerge“.

Međutim, ni pevanje po kafanama i barovima nije bilo neuobičajeno. Naprotiv, Džimi Stanić je, recimo, u beogradskim kafanama, gde je uspevao da zadrži eleganciju i dobre manire, bio jedan od najomiljenijih pevača.

Nesumnjivo, najkrupnije ime zabavne muzike i verovatno najpopularniji jugoslovenski pevač svih vremena, bez obzira na žanr, bio je Đorđe Marjanović. On je imao publiku lojalnu do fanatizma: na njegovim koncertima prvi put u Jugoslaviji viđena je histerija, a pošta mu je stizala u džakovima. Njegove obožavateljke ovako su pisale: „Volimo ga više od oca i majke.“ I ovako: „Htele smo da se ubijemo kada nam je neko telefonom javio da je Đorđe na festivalu u Opatiji dobio paralizu vilice i da više neće pevati. Rekle smo, ako se do ponoći ne pojavi na malim ekranima, sa nama je svršeno.“ Ili ovako: „Našu decu ćemo vaspitavati u đokističkom duhu, jer smatramo da treba prenositi ljubav za Đorđem sa kolena na koleno.“ Neke su ga bukvalno posmatrale kao natprirodno biće, pišući: „Mi želimo da uverimo sebe da je on običan čovek, smrtni, ali ne uspevamo. On je za nas – bog!“ „Bog“ je na koncerte („priredbe“) uveo rokenrol ikonografiju: skidao

Darko Kraljić je napisao čitav niz sjajnih pesama među kojima je i antologijska „Devojko mala“. (Foto Novosti)

je mikrofona sa stalka, skakao i valjao se po pozornici, svlačio sako i bacao ga u publiku. Reći da je to činio prvi u Jugoslaviji bilo bi nepotpuno i nepravedno; puna istina glasi da je Marjanović sve ovo radio čitave četiri godine pre Mika Džegera i devet godina pre Džima Morisona.

Klubovi obožavalaca Đorđa Marjanovića postojali su u Beogradu (samo taj imao je blizu 10.000 članova), Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu, Titogradu (tadašnji naziv za Podgoricu), Kotoru, Dubrovniku, Nišu, i tako dalje. Gordana Kondić, potpredsednica beogradskog kluba, krajem šezdesetih je govorila: „Đorđeva pesma je povezala sve mlade i gotovo izbrisala granice nacionalnosti. Mi odlazimo u Zagreb ili Osijek, a drugovi iz tih gradova dolaze k nama u goste. Neću zaboraviti moj odlazak u Zagreb i Sarajevo, gde sam se osećala kao kod kuće.“ Izazvavši nečuveno oduševljenje kod publike, Marjanović je izazvao istu takvu ljubomoru kod konkurencije; mnogi pevači, uključujući i velika imena poput Arsena Dedića i Gabi Novak, jednostavno nisu mogli da sakriju koliko mu zavide.

Rođen 30. oktobra 1931. u Kučevu, Marjanović je završio gimnaziju u Požarevcu, a onda je došao u Beograd i upisao studije farmacije. Paralelno sa studiranjem, zarađivao je novac radeći u Prosveti i Radio Beogradu. To nije bilo ni izbliza tako glamurno kao što zvuči: u Prosveti je radio u odeljenju gde su stare knjige bile uništavane za preradu, što znači da je sve vreme provodio cepajući papire, a u Radio Beogradu radio je kao inkasant, obilazeći rano ujutro beogradska predgrađa. Osim toga, istovarivao je vagone na železničkoj stanici, raznosio mleko i novine i statirao u filmovima *Svi na more*, *Anikina vremena* i *Pesma s Kumbare*, kao i u predstavi *Kralj Lir* Jugoslovenskog dramskog pozorišta.

Konačno, proslavio se 1958, pevajući kompoziciju Darka Kraljića „Zvižduk u osam“. Te godine, naime, na njegovom nastupu u Nišu, nastao je pravi lom: publika mu nije dala da ode sa bine, a on se, pošto je spremio samo četiri pesme, izvinjavao i govorio da ne zna više. „Dogodilo se nešto jedinstveno“, govorio je kasnije. „Publika je bila u delirijumu, a ja u šoku. Mislio sam da mi neće zapamtiti ni ime.“

ĐORĐE MARJANOVIĆ NA FILMU: KATASTROFA ILI TRIJUMF?

POJAVLJIVANJE ĐORĐA MARJANOVIĆA NA FILMU IZAZVALO JE PODELJENE REAKCIJE. FILM *ZVIŽDUK U OSAM* REDITELJA SAVE MRMKA NAIŠAO JE NA NOŽ I PODSMEH KOD KRITIČARA. SA TEK NEŠTO MALO DUHOVITOG PRETERIVANJA, BOGDAN TIRNANIĆ JE, MNOGO GODINA KASNIJE, PODSEĆAO: „NE PAMTI SE DA JE NEKI FILM JOŠ OD 1895. GODINE (PRONALAZAK BRAĆE LIMIJER) DOBIO PORAZNIJE KRITIKE.“ SAM MARJANOVIĆ U JEDNOM FELJTONU SE SEĆAO: „KRITIČARI SU JEDVA DOČEKALI DA ME ZBOG TOG FILMA SRAVNE SA ZEMLJOM. FILM ZAISTA NIJE BIO BLISTAV, ALI NAČIN NA KOJI SU GA SAHRANILI BIO JE STVARNO NEUMEREN.“ PUBLIKA JE, MEĐUTIM, BILA ODUŠEVljena. ŠTAVIŠE, KAKO SU GODINE PROLAZILE, *ZVIŽDUK U OSAM* IMAO JE SVE BOLJI REJTING, DA BI NA KRAJU STEKAO STATUS KULTA I POSTAO JEDNA OD OBAVEZNIH STANICA NA DANAŠNjim SENTIMENTALNIM PUTOVANJIMA PO BIVŠOJ SFRJ.

Duet: Stjepan Džimi Stanić i čovekov najbolji prijatelj. Stanić je bio jedan od najomiljenijih pevača i u Zagrebu i u Beogradu. (Foto Novosti)

Niški nastup smatra se prelomnom tačkom Đorđeve karijere. Ironija je u tome što je on tamo otišao gotovo slučajno, na nagovor Duška Radančevića, šefa jednog malog beogradskog benda – odnosno, kako se tada govorilo, ansambla – koji je pratio humoriste i pevače. Marjanović je u Niš stigao bez ikakvih ambicija. Štaviše, po sopstvenom priznanju, toliko se uplašio kad je video krcatu Letnju pozornicu, da je rešio da odustane. Srećom, na vreme se predomislio i, mada pod jakom tremom, izašao na scenu.

„Toliko sam sveta video samo na fudbalskim utakmicama“, sećao se kasnije. „I sad najave nekog Đorđa Marjanovića, mali aplauzić i ja počnem 'Zvižduk u osam'. Otpevao sam prvi deo. Tu sad dolazi orkestarski intermeco. Odjednom začujem neobičan zvuk; učinilo mi se da su se srušile tribine. Shvatio sam da je to aplauz. Otpevam pesmu do kraja, zatim odmah 'Plavo u plavom', i onda počne skandiranje: 'Đorđe, Đorđe' – zapamtili su mi ime! Ja odem sa scene pošto mi je Duško Radančević rekao da pevam samo dve pesme. Izađe čovek da najavi pevače zabavne muzike, ali nije uspeo, i Radančević mi da znak očima da pevam treću pesmu. Ja otpevam 'Stidljivu serenadu'. Opet ista reakcija. Ne znam šta da radim. Duško mi opet daje znak i ja otpevam onu kaubojsku pesmu iz filma *Crvene podvezice* – a onda nastane lom i pakao! Dogodilo se nešto, verujem, jedinstveno. Morao sam da pevam bis, ali nisam više imao pesama i opet sam otpevao 'Zvižduk u osam', 'Plavo u plavom', 'Stidljivu serenadu' i tu kaubojsku.“

U krutu, konzervativnu zemlju kakva je Jugoslavija bila na prelasku pedesetih u šezdesete, u zemlju koja se gušila u prašini i sivilu „samoupravnog socijalizma“, Marjanović je unosi duh Zapada i to je kod publike naišlo na odjek koji je zaista bio preko svih očekivanja. U establišmentu je pak – doduše, samo na početku – izazvalo kritike koje iz današnje perspektive deluju komično: u novinama su se pominjali „neukusni gestovi i pokreti kojima se neki domaći pevači služe, bedno imitirajući Zapad koji nam nikad, ni u čemu, neće biti uzor“.

Po uzoru na Zapad ili ne, prvi album Đorđa Marjanovića, nazvan *Muzika za igru* i objavljen na Marjanovićev rođendan, 30. oktobra 1959, bio je prodat za mesec dana. U tom roku, 11.000 ljudi, u zemlji u kojoj nije bilo više od 20.000 gramofona, kupilo je Marjanovićevu ploču. Uzgred, bio je to prvi vinil sa zabavnom muzikom na kojem je bila etiketa tek osnovane Produkcije gramofonskih ploča Radio Televizije Beograd (PGP RTB).

Izlazak albuma zatekao je Đorđa Marjanovića u Sloveniji, u Ljubljani, gde je služio vojsku. U razgovoru za zagrebački magazin *Plavi vjesnik*, maja 1968, on se toga ovako sećao: „Dežurni vodnik me je zvao da primim paket. Bio sam iznenađen. Paket je bila moja ploča. Obradovan i srećan, sa suzama u očima, unezveren, pomalo uplašen, kao malo dete, gledao sam u šareni omot na kojem sam prepoznao svoj lik i pročitao svoje ime. (...) Mislio sam da sanjam. Želeo sam da čujem ono što je snimljeno. Izleteo sam iz kasarne. Pošao sam u centar Ljubljane i uleteo u prvu kuću. Zazvonio sam na vrata, ne sećam se koja je to bila kuća i u kojoj ulici. Zamolio sam domaćina da čujem ploču. Oprostite, da li imate gramofon, pitao sam sredovečnu ženu. Ona me je uplašeno pogledala. Klimnula je glavom i ja sam ušao u stan. Posle nekoliko minuta, ploča se okretala na gramofonu. Čuo sam svoj glas. Dvanaest kompozicija je brzo prošlo. Prisutni su me pitali ko to peva. Ja sam ćutao. Uspeo sam samo da kažem: Hvala i oprostite što sam vam smetao.“

Pošto je publiku – ovo se može shvatiti doslovno – bacio u trans hitovima „Zvižduk u osam“, „Lazarela“, „O, kakav mesec“, „Vera“, „Stari frak“, „Volim te, devojčice“, i tako dalje, Đorđe je 1960. godine sa „Pesmom raznosača mleka“, naslovljenom kao da je izvađena iz njegovog života, trijumfovao u Opatiji. Intonacija u novinskim tekstovima se promenila, pa je o Marjanoviću pisano i ovo: „Od svojih pesama on je napravio dramske uloge. (...) Poznato je da ovaj pevač veoma dugo i brižljivo proučava tekstove svojih pesama i u tom pogledu bi mnogi mogli da se ugledaju na njega.“

Sve je to, međutim, bila dečja igra u odnosu na prašinu koja se podigla kada Marjanović, sledeće godine, u Beogradu, od žirija nije dobio nijednu od tri ravnopravne nagrade na festivalu Radija i Televizije Zlatni mikrofon. U znak protesta, revoltirana publika okrenula je leđa pozornici, potom napustila dvoranu Doma sindikata u kojoj je održano finalno veče, čitav sat čekala svog heroja da izađe, a onda ga doslovce ponela ulicom na rukama i posadila ga na krov jednog fiće kod hotela Moskva. „Kada je saopštena odluka žirija, spiker je objavio da se radio i televizijski prenos prekida iz tehničkih razloga“, sećao se Marjanović. „Ljudi su kod kuće osetili da se nešto neobično događa i pohrlili su na ulice.“

Prvi album Đorđa Marjanovića *Muzika za igru* bio je prodat za mesec dana. Kupilo ga je 11.000 ljudi, u zemlji koja tada, 1959. godine, nije imala više od 20.000 gramofona. (Arhiva Ivana Ivačkovića)

Nezapamćena popularnost: Đorđe Marjanović je u mnogim jugoslovenskim gradovima imao klubove obožavalaca. Samo beogradski klub brojao je skoro 10.000 članova. (Arhiva Ivana Ivačkovića)

Bili su to prvi ulični protesti u Jugoslaviji: po Marjanovićevoj proceni, okupilo se oko sedam hiljada ljudi. Podržan takvim i tolikim horom, bez orkestra, sat posle ponoći, u istinski dirljivoj atmosferi, on je pevao „Zvižduk u osam“, čuvenog „Milorda“ i druge pesme. „To je bilo strahovito“, prisećao se. „Masa ljudi koja se ljulja, pogledi puni ljubavi, svako hoće da te takne, da ti poljubi ruke. To je bilo nešto neverovatno, nešto što se više nikada neće ponoviti. Nikome. Na kraju me je milicija spasla.“

Te noći izbrisana je granica između mita i realnosti, a narednih godina Marjanović je tenziju držao hitovima „Potraži me u predgrađu“, „Medison“, „Da čekić imam ja“ i „Romana“. Sedamdesetih se redovno pojavljivao na festivalima zabavne muzike, a posebno zadovoljstvo svojoj publici pružao je na tradicionalnim koncertima u Domu sindikata. Osamdesetih, pred naletom rok muzike, posebno novog talasa, kao i pred ekspanzijom novokomponovanog folka na čelu sa Lepom Brenom, zabavna muzika

je izgubila važnost i odumrla. Marjanović, međutim, nije izgubio ni vernu publiku ni dobru reputaciju. Kao živoj legendi, odobravano mu je sve, pa i „kolaboracija sa narodnjacima“, a važnost njegove pojave opisivana je i decenijama pošto je počeo karijeru. Tako je, recimo, Bogdan Tirnanić, jedan od najboljih jugoslovenskih novinara svih vremena, primetio kako je Đorđe „obrnio na glavu (odnosno postavio na noge) sva pravila zabavljačke profesije“. „Do tada su pevači delovali kao da su progutali motku“, pisao je Tirnanić. „A Đorđe je – mada tada nismo znali da se to tako zove – svoje nastupe pretvarao u šou-program.“

Trebalo bi još reći da su Đorđu čak i jugoslovenske vlasti priznavale status masovnog – da ne kažemo baš narodnog – heroja. Za vreme jednog maratona od jedanaest koncerata u Domu sindikata – a tvrdi se da je ta serija mogla da bude i duplo duža, samo da su postojali slobodni termini – stigla mu je ovakva poruka: „Molim Vas, Đorđe, izvinite, nisam u mogućnosti da dođem na Vaš koncert.“ U potpisu je stajalo ime Jovanke Broz, Titove supruge. Zato je, obrnuto, Marjanović „bio u mogućnosti“, i koristio je, da peva Titu u Karađorđevu, Gradskoj skupštini u Beogradu ili na brodu. Poznanstvo

BEZRAZLOŽNA ANTIPATIJA

ĐORĐE MARJANOVIĆ I VICE VUKOV NISU SE NIKADA SRELI POSLE INCIDENTA U SUBOTICI, INCIDENTA KOJI JE VUKOVA KOŠTAO KARIJERE U CELOJ JUGOSLAVIJI, A MARJANOVIĆA U HRVATSKOJ. NAIME, MADA NIŠTA NIJE ODGOVORIO VUKOVU KADA MU JE OVAJ U SUBOTICI OPISOVAO SRPSKU MATER I UPRKOS TOME ŠTO JE ODBIO DA NA SUDU SVEDOČI PROTIV VUKOVA, MARJANOVIĆ, NI KRIV NI DUŽAN, U HRVATSKOJ VIŠE NIJE IMAO ŠTA DA TRAŽI. NA ZAGREBAČKOM FESTIVALU PUBLIKA GA JE DOČEKALA ZVIŽDUCIMA; ON JE, DODUŠE, SJAJNIM NASTUPOM TO PRETVORIO U APLAUZE, A SUTRADAN, DOK JE ŠETAO ZAGREBOM, LJUDI SU PRILAZILI I IZVINJAVALI MU SE. NIKO, MEĐUTIM, VIŠE NIJE HTEO DA MU ORGANIZUJE KONCERT U ZAGREBU. U BORBI KOJA SE ČUTKE, ALI UPORNO, GODINAMA, VODILA IZMEĐU ONIH KOJI SU GA VOLELI KAO RANIJE I ONIH KOJI SU IZLAZILI IZ SOBE KADA BI GA VIDELI NA TELEVIZIJI, POBEDILI SU OVI DRUGI I TO SE VIŠE NIKADA NIJE PROMENILO. PREMA ĐORĐU JE ZAVLADALA BEZRAZLOŽNA ANTIPATIJA, PA SU I NEKI LJUDI PAMETNOG I BOGATOG DUHA, ČAK DECENIJAMA KASNIJE, DOZVOLJAVALI SEBI RUŽNE ISPADE. NA PRIMER, PISAC MILJENKO JERGOVIĆ OBRUKAO SE 2007. GODINE, PIŠUĆI O TOME KAKO JE MARJANOVIĆ – KAO DA JE ON KRIV ŠTO GA JE VUKOV OPISOVAO ILI ŠTO JE VUKOV ZABRANJEN – POSLE SVEGA „NASTAVIO SKAKATI PO POZORNICI, BACATI U PUBLIKU SVOJ KOCKASTI SAKO I MEKETAVIM GLASOM PJEVATI SVOJE PJESME. I TAKO GODINAMA, KROZ CIJELE SEDAMDESETE I OSAMDESETE“. VUKOV JE PAK, PO JERGOVIĆU, BIO „ŽIVI SIMBOL HRVATSKE I HRVATSTVA, KAO NEČEGA ŠTO JE KULTURNIJE, LJEPŠE, RASPJEVANJE I ZANESENIJE OD ĐORĐA MARJANOVIĆA“.

Đorđa Marjanovića i Josipa Broza Tita dobilo je i zvaničan ukras kada je 1972. predsednik odlikovao pevača Ordenom rada sa srebrnim vencem.

Iste godine, Vice Vukov, čovek koji je dotad bio Marjanovićev najveći konkurent, suočio se sa potpunim embargom. Njegove pesme bile su proterane sa svih jugoslovenskih radio i televizijskih programa – sa prvog programa beogradske televizije skinuo ga je Dušan Mitević – prodaja njegovih snimaka bila je zabranjena, a koncerte više niko nigde nije hteo da mu organizuje. Stoprocentna cenzura Vica Vukova nije bila pokrivena ni jednim jedinim zvaničnim papirom, ali za time nije bilo ni potrebe. Odluka uticajnih političara ionako je bila jača od svake hartije i Vice Vukov je, kao pevač, a zamalo i kao čovek, prestao da postoji.

Izuzetno talentovan, sa glasom uz koji je mogao napraviti i opersku karijeru, Vukov, rođen 3. avgusta 1936. u Šibeniku, postao je popularan isto kad i Đorđe Marjanović. Naciju je osvojio hitovima „Bokeljska noć“, „Vužgi“, „Jednom u gradu ko zna kom“ i „Bodulska balada“, a na putujućem festivalu *Pesma leta '68*, održanom tokom jula, uspeo je da pretekne i samog Marjanovića. Mada je finale *Pesme leta* održano u Beogradu, na Marjanovićevom terenu, i mada je Marjanović tu pobedio pevajući „Romanu“, prvo mesto u generalnom plasmanu osvojio je Vukov sa pesmom „Darovi za svu djecu“.